

ҚОРАҚАЛПОҚ, ТУРКМАН ВА ИНГЛИЗ ФОЛЬКЛОРИ АЛЛАЛАРИНИНГ ҚИЁСИЙ-ТИПОЛОГИК ТАҲЛИЛИ

Гулмира Қонақбай қизи КЕУЛИМЖАЕВА

мустақил изланувчи

Қорақалпоқ давлат университети

Нукус, Қорақалпоғистон

gulmirakeulimjaeva97@gmail.com

Аннотация

Мақолада қорақалпоқ, туркман ва инглиз фольклори аллаларининг қиёсий-типологик таҳлили баён этилган. Тадқиқотда аллаларнинг дидактик функцияси, эзгу ният, илоҳий шукроналик ва келажакка умидворлик мотивлари қиёсий ўрганилган. Муаллиф ҳар уч халқ фольклоридаги ўхшаш жиҳатларни аниқлаш билан бирга, уларнинг миллий-маданий ўзига хосликларини ҳам очиқ берган. Хусусан, қорақалпоқ аллаларидаги шажара мотиви ва инглиз аллаларидаги хавф-хатар (эҳтиёткорлик) элементлари алоҳида таҳлил қилинган.

Таянч сўзлар: фольклор, алла, дидактика, қиёсий таҳлил, қорақалпоқ фольклори, туркман фольклори, инглиз фольклори, типология, мотив, шажара.

СРАВНИТЕЛЬНО-ТИПОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КОЛЫБЕЛЬНЫХ ПЕСЕН КАРАКАЛПАКСКОГО, ТУРКМЕНСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ФОЛЬКЛОРА

Гулмира Қонақбай қизи КЕУЛИМЖАЕВА

независимый исследователь

Каракалпакский государственный университет

Нукус, Каракалпакистан

gulmirakeulimjaeva97@gmail.com

Аннотация

В статье представлен сравнительно-типологический анализ колыбельных песен в каракалпакском, туркменском и английском фольклоре. В исследовании сравниваются дидактическая функция колыбельных, мотивы благих пожеланий, божественной благодарности и надежды на будущее. Наряду с выявлением типологических сходств, автор раскрывает национально-культурную специфику каждого народа. В частности, анализируются мотив родословной (шежере) в каракалпакских колыбельных и элементы предупреждения об опасности в английских песнях.

Ключевые слова: фольклор, колыбельная песня, дидактика, сравнительный анализ, каракалпакский фольклор, туркменский фольклор, английский фольклор, типология, мотив, шежере.

Қорақалпоқ, туркман ва англиз фольклори аллаларида эзгу ният, дидактик мазмун ҳамда истиқболга бўлган умидворлик ғоялари марказий ўрин тутиши билан характерланади. Мазкур халқлар оғзаки ижодида панд-насихат руҳидаги, яъни дидактик функцияга эга аллалар алоҳида тизим сифатида шаклланган.

Хусусан, ушбу уч халқ аллаларини қиёсий-типологик жиҳатдан таҳлил қилганимизда, уларнинг концептуал асослари ва тематик йўналишларида муайян муштаракликлар кўзга ташланади. Бу ўхшашликлар, аввало, инсон тарбияси ва маънавий камолотига оид умуминсоний қарашларнинг фольклор анъаналаридаги инъикосидир.

Учала халқ фольклоридаги дидактик аллаларга мисол сифатида куйидаги намуналарни кўриб чиқиш мумкин:

Қорақалпоқ алласи	Туркман алласи	Инглиз алласи
Хэйийў, хэйийў, ак бөпем, Қонақ келсе, тақ бөпем, Қонақтың жолы уллыдур, Қораға қарай шап бөпем, Хэйийў, хэйийў, хэйийў-ай [1; 457].	Alleý-alleý allasy, Gül ýassykda kellesi, Pi için iş bitir Alym bolan pillesi [2; 145].	Rock-a-bye baby, on the treetop, When the wind blows, the cradle will rock; When the bough breaks, the cradle will fall, And down will come baby, cradle and all [3].

Қиёсий таҳлилларда уч халқ аллаларида ҳам панд-насихат мазмуни бадий ифодаланганлигини ҳамда ухлатишга тайёрлаш ва эмоционал барқарорлик функциясидаги умумий хусусиятларни кўриш мумкин. Шу билан бирга, қиёсий таҳлилга тортилган ушбу аллалар мазмунида панд-насихатни акс эттиришнинг ўзига хос жиҳатлари ҳам мавжудлиги кузатилади.

Масалан, қорақалпоқ аллаларида меҳмондўстлик ва оилавий қадриятлар, ижтимоий муносабатлар «Қонақ келсе, тақ бөпем» ва «Қонақтың жолы уллыдур» сатрлари орқали ифодаланган. Бунда меҳмонга катта ҳурмат

кўрсатиш кераклиги ҳақидаги дидактик мазмун ва оиладаги ижтимоий маданият акс этади.

Туркман аллаларида меҳр-муҳаббат, меҳнат ва масъулият «*İli için iş bitir, Alym bolan pillesi*» орқали меҳнатсеварлик ва тарбия тарғиб қилинади.

Инглиз аллаларида эса ҳушёр бўлиш ва ўйлаб иш тутиш кераклиги шамол ва дарахт шохи – «*Cradle, wind, treetop*» мисолида болага хавфсизлик ва эҳтиёткорлик ҳақидаги тушунчаларни ўргатади. Бу мазмун қорақалпоқ ва туркман фольклоридаги «*Етти ўлчаб, бир кес*» мақолига яқин келади.

Шундай қилиб, қорақалпоқ аллаларидаги дидактик мазмун ижтимоий-этик ва оилавий қадриятларга йўналтирилган бўлса, туркман аллаларида меҳнат ва масъулиятга, инглиз аллаларида эса эмоционал барқарорлик ва хавфсизликка қаратилган. Бу ўринда аллалардаги дидактик мазмун ҳар бир халқнинг маданий ва ижтимоий муҳитига мослаштирилганини кўриш мумкин.

Уларни қиёсий таҳлил қиламиз.

Қорақалпоқ фольклоридаги алла	Туркман фольклоридаги алла	Инглиз фольклоридаги алла
<p>Ҳэйийў, хэйийў, хайдасы, Қашан тийер пайдасы, Аман-есен ер жетсе, Сонда тийер пайдасы, Ҳэйийў, хэйийў, хэйийў-ай [1; 457].</p>	<p>«<i>Atlan, atlan!</i>» <i>diýlende</i>, Öñi bilen atlanar. «<i>Batyr, saýlan!</i>» <i>diýlende</i>, <i>Atlary haýbatlanar</i> [2].</p>	<p>Golden slumbers kiss your eyes, Smiles awake you when you rise. Sleep, pretty wantons; do not cry, And I will sing a lullaby: Rock them, rock them, lullaby. Care is heavy, therefore sleep you; You are care, and care must keep you; Sleep, pretty wantons; do not cry, And I will sing a lullaby: Rock them, rock them, lullaby [3].</p>

Қиёслашлардан кўзга ташланадиган асосий хусусият шундаки, қорақалпоқ аллаларида бош ғоя – боланинг омон-эсон улғайиши ва вояга етишидир. Ота-онанинг энг асосий орзу-тилагии фарзандининг соғ-саломат бўлишида ифодаланади. «Сонда тийер пайдасы» (Шунда тегар фойдаси) сатри орқали боланинг келажакда улғайиб, оила ва жамиятга нафи тегишига умид билан қаралади. Демак, бу аллаларда тилак икки босқичли:

соғ-саломат улғайиш;

жамиятга фойда келтириш.

Бу қорақалпоқ аллаларида онанинг ижтимоий ва одоб-ахлоқ йўналишидаги умидлари акс этганини кўрсатади.

Туркман аллаларида эса болага билдирилган тилак – ботирлик ва мардликдир. Бу «Batur, saýlan!» (Ботир бўлиб сайлан!) сатри орқали боланинг келажакда мард, қахрамон бўлишини орзу қилиш, шунингдек, «Öñi bilen atlanar» (Олдинга интилувчи) ифодаси билан ишчан ва довюрак инсон рамзи сифатида гавдаланади. Туркман халқ маданиятида ботирлик ва мардлик юксак қадрият ҳисобланади, шу боис онанинг орзу-умидлари қахрамонлик ғояси билан чамбарчас боғлиқ.

Инглиз аллаларида эса она боланинг ширин ухлаши учун эзгу тилаклар билдиради, эрта тонгда кулиб уйғонишини орзу қилади. Бу ерда боланинг бахтли тонг билан уйғониши – келажакка бўлган ижобий ишонч рамзидир.

Қорақалпоқ, туркман ва инглиз фольклори аллаларида онанинг фарзандли бўлгани учун шукроналик келтириш мотиви ҳам кенг ифодаланган. Уларни қиёсий таҳлил қиламиз.

Қорақалпоқ фольклоридаги алла	Туркман фольклоридаги алла	Инглиз фольклоридаги алла
Хэйийў, хэйийў, аппағым, Гул ишинде жарпағым, Алласы берген алтыным, Алтыннан да артығым.	Allan-allan, hanym sen, Saçakdaky nanym sen, Öwlüýälere baş urup, Istâp tapylyanym sen.	Sleep, my baby, softly lie, Heaven's blessing from on high. God has sent thee, sweet and fair, Gift of love beyond compare. Thankful heart to Heaven

		I raise, For thy life and tender days. My child, my joy, my treasure rare, A gift from God, beyond compare. I thank the Lord both night and day, For blessing sent my humble way.
--	--	---

Уч халқ аллаларида асосан умумий мотив мавжуд бўлиб, унда онанинг фарзандли бўлгани учун шукроналик келтириши, яъни фарзандни оила ва Худо берган неъмат деб қабул қилиши ҳамда унга бўлган чексиз меҳр-муҳаббати ифодаланган.

Қорақалпоқ алласида «Алласы берген алтыным» (Аллоҳ берган олтиним) деган сатрда фарзанд Аллоҳнинг берган инъоми-туҳфаси сифатида тасвирланса; туркман алласида «Öwlüýälere baş urup, Istär tapylanym sen» (Авлиёларга бош уриб, тилаб топганимсан) деган сатрларда онанинг авлиёларга сиғиниб, Худодан тилаб фарзандли бўлганига шукронаси акс этади.

Туркий халқлар маданиятида ота-она фарзанд кўрмаса, авлиё ва пирларга сиғиниб, улардан фарзанд тилаш тушунчаси қадим даврлардан буён сақланиб келаётган анъанадир. Афсоналарда баён қилинишича, ота-она авлиёга бориб, у ерда етти кун тунаб, Худодан фарзанд тилаганида, еттинчи куни унинг тушига ғойибдан эренлар ёки бошқа бир кароматли инсон кириб, унга олма ёки бошқа нарсалар берар экан. Бу мотив халқ достонларида ҳам, эртақларида ҳам учрайди.

Бундай маълумотларни ўзбек олими А.Мусақуловнинг илмий ишларида ҳам кўришимиз мумкин. Масалан, у Туркистоннинг Ило (Оҳангарон) туманида «Бўғоз терак» номли муқаддас қадамжо (зиёратгоҳ) борлигини ва фарзандсиз аёллар айнан шу муқаддас жойга зиёратга келиб, Оллоҳ таолодан фарзанд тилашларини таъкидлаб ўтади [4; 75].

Инглиз аллаларида шукроналик мотиви диний қарашлар билан баён этилган. Фарзанд Худо томонидан берилган неъмат сифатида тасвирланади ва она шукрона дуосини айтади. Бу ерда “God has sent thee” (“Сени Худо юборди”) ва “Thankful heart to Heaven I raise” (“Шукроналик билан самога юзланаман”) сатрларида она фарзандни Яратганнинг марҳамати ва инъоми сифатида қабул қилиб, шукрона келтириши ифодаланган.

Шу ўринда, уч халқ аллаларидаги типологик ўхшаш мотив – фарзанднинг илоҳий инъом этилиши бўлиб, у «Аллоҳ берган неъмат» сифатида қабул қилинади. Таъкидлаш жоизки, уч халқ фольклорида ҳам фарзандли бўлганлик учун шукроналик ва меҳр-муҳаббатни баён этиш умумий мотивга эга, бироқ уларнинг тили, дунёқараши ва диний эътиқодлари ҳар бир халқнинг миллий-маданий колоритига боғлиқдир.

Қорақалпоқ, туркман ва инглиз фольклори аллаларида фарзанднинг бахтини тилаш, унинг келажагини Аллоҳдан сўраш мазмуни ҳам кенг акс этганини кўриш мумкин. Уларни қиёсий таҳлил қиламиз.

Қорақалпоқ фольклоридаги алла	Туркман фольклоридаги алла	Инглиз фольклоридаги алла
Хэйиў, хэйиў, аппағым-ай, Аппақ ғана ақпалым-ай, Алласы өзи яр болгай, Ашылгай балам, ығбалың-ай.	Alla allanyň bolsun, Alla ýaranyň bolsun, On iki ymam, dört çaryýar Şolar ýaranyň bolsun.	Sleep, my darling, gentle lie, Heaven above look from the sky. God bless thee with joy and light, Guide thee safely through the night.

Учала аллада ҳам она ўз боласининг бахтли бўлиши ва порлоқ келажаги учун Худодан тилак тилаш мотиви қўлланилади. Қорақалпоқ алласида “Алласы өзи яр болгай”, туркман алласида «Alla ýaranyň bolsun» ва инглиз алласида «God bless thee with joy and light» – фарзанднинг келажакда бахтли ва омадли бўлишини Аллоҳдан сўраш ифодаланган.

Ушбу уч халқ фольклори аллаларини ўзаро қиёслаб кўрганимизда, қорақалпоқ аллаларининг тематика жиҳатидан ўзига хослигини белгиловчи жиҳат – алланинг шажара билан боғлиқлиги экани кузатилади. Масалан:

Ҳайя, ҳайя, куётим,
Қайларда қалды елатим,
Қырық мың үйли қыятим,
Қырўар үйли қоңыратим [1; 459].

Ушбу якуний қисмнинг ўзбек тилидаги таржимаси:

Бу бандда қорақалпоқ халқининг «қиёт», «қўнғирот» каби уруғлари тилга олинади. Унда онанинг ўз элидан узоқда эканлиги ва элига бўлган соғинчи ифодаланади. Алла мазмунидан келиб чиқиб, уруғ ва худудларни тасвирлаш туркман ва инглиз фольклори аллаларида учрамаслигини таъкидлаб ўтиш жоиз.

Тадқиқот давомида қорақалпоқ, туркман ва инглиз фольклоридаги аллаларни қиёслаб кўрганимизда, уларда эзгу тилаклар акс этганини кузатдик. Бироқ, шу ўринда инглиз фольклори аллалари матнида тилаклар билан бир қаторда, хавф-хатарни ифодаловчи мотивдаги аллалар борлиги кўзга ташланади. Бундай мазмундаги аллалар қорақалпоқ ва туркман фольклорида учрамайди. Шу жиҳатлари билан инглиз аллалари қорақалпоқ ва туркман аллаларидан мазмунан фарқ қилади.

Умуман олганда, қорақалпоқ, туркман ва инглиз фольклоридаги аллаларнинг ўзига хос хусусиятлари ва тематикасини қиёслаб кўрганимизда, уларда умумий типологик ўхшашликлар борлиги, шунингдек, айрим мавзуларда эса фарқли жиҳатлар мавжудлиги кузатилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Қарақалпақ фольклори. Көп томлық. Т. 88-100. – Нөкис: Илим, 2015.
2. Gelin-gyzlaryň şahyрана döredijiligi. – А.: Türkmenistanyň milli medeniýet «Miras» merkezi, 2005
3. Lyrsense: переводы и тексты песен: сайт. – URL: <https://lyrsense.com> (мурожаат санаси: 18.02.2026).
4. Мусақулов А. Ўзбек халқ лирикаси. – Тошкент: Фан, 1995.